

Stoga revidirani prijevod Hrapačevskoga možemo smatrati dragocjenim prinosom prijevodima kineskih izvora na europske jezike. U cijelosti su prevedeni životopisi prvih triju mongolskih kanova – Džingisa, Ōgödeja i Güyüka. Osim toga, tu su i prijevodi životopisa dvojice mongolskih vojskovođa, trojice važnih Džingisovih suradnika iz redova nemongolskih naroda i prvoga mongolskog zapovjednika opsadnih sprava.

Knjigu R. P. Hrapačevskoga možemo preporučiti svima koji se bave poviješću srednjeg vijeka, pogotovo poviješću Mongola. Njezina su najveća vrijednost tumačenje nastanka i unutarnjeg uređenja srednjovjekovnoga Mongolskog Carstva te prijevodi iz kronike »Yuan shi«. Zamjeriti bismo mogli zbog loše tehničke izvedbe karata, koje su zato gotovo neupotrebljive.

Nenad Vidaković
Oš Milke Trnine, Križ

Emil Heršak

Drevne seobe. Prapovijest i stari vijek

Zagreb: Školska knjiga, 2005, 548 str.

Migracije stanovništva zaokupljaju znanstvenike i istraživače različitih znanstvenih disciplina – zemljopisa, povijesti, antropologije, etnologije, demografije, psihologije, sociologije i drugih. Pluridisciplinarnost istraživačkih/teorijskih disciplina i paradigmi ukazuje na iznimno složenu problematiku. Što se više udaljavamo od vremena u kojem živimo, kao da je više »magle« pred nama, a socioprostorni ambijent više nam izmiče i moć imaginacije se smanjuje. Što tek reći za temu ove knjige i za intelektualni pothvat koji je ovim djelom izveo Emil Heršak. Respektabilna erudicija autora, samoprijegor i istinska predanost minucioznosti znanstvenog rada kakva se rijetko nalazi omogućila je na-

stanak knjige koja proučava tako udaljene i tako »zamagljene« migracije kakve su one u pradavnim vremenima.

Pod pojmom drevnosti podrazumijeva se stari vijek u širem smislu i prapovijesno vrijeme i društvo. Otvorivši knjigu, najprije ćemo se susresti s obilježjima migracijskih kretanja u kamenom dobu. Iako je bilo dvojba o pradomovini čovjeka, uglavnom između Afrike i Azije, neki noviji nalazi potvrđuju, između ostalih i Darwinove slutnje, o Africi kao »kolijevci« čovjeka. Iz Afrike slijedi migracija *Homo erectus*-a, daljnijeg rodnika australopiteka u druge dijelove svijeta. U razdoblju paleolitika ili staroga kamenog doba, praljudi su bili lovci i biljožderi. Čovjek kao mesožder prisiljen je ići za lovinom, što ga čini pokretljivim u prostoru. Pokret ljudstva iz Afrike trajao je do prije 1,8 milijuna godina, a ljudi su stigli do Jave, prelazeći prostor Bliskog istoka. Odatle su, ili iz sjeverne Afrike, trajnije migracije zahvatile sredozemnu Europu. *Homo erectus* se kulturom i tehnologijom odvaja od prirode, tako da su, pored nesvjesnih i ekološkom nužnošću izazvanih migracija, pojedine skupine svjesno odlučivale o preseljenju na područja s bogatijim lovištima i prostorima s obilnijim resursima za preživljavanje. Čovjek-lovac naseljava nove krajeve, ostvaruje migracijski nagon, a Heršak to naziva integralnom migracijom, procesom u kojem se događa cjelovito preseljenje društva u nove prostore. U paleolitiku je bilo tek nekoliko milijuna stanovnika. U razdoblju mezolitika, pored ostalih procesa i pojava, autor posebno ističe značaj ideje o važnosti mijene ekologije Sahare, u kojoj je sušna i vlažna klima djelovala kao svojevrsna »pumpa« koja je generirala migracijske procese. U neolitiku se pojavljuje novi migracijski obrazac, komplementaran inovaciji u gospodarstvu (zemljoradnja), a može se opisati kao težnja prema sjedilaštvu. Uzgoj žitarica promijenio je način življenja, pa se migracija donekle zaustavlja, ali i poprima drukčije oblike. Naseljavaju se doline rijeka, ljudi migriraju iz manje plodnih pro-

stora. Prirodne katastrofe također su pokretale masovne izbjegličke valove i uzrokovale migracije u tom razdoblju. Konjaništvo je bilo vrlo važno za migracijski razvitak. Na europskom Istoku formiraju se konjaničko-ratnička društva, a kao tekovine neolitika spominju se i vinogradarstvo te voćarstvo. Imovinsko raslojavanje utjecalo je na ubrzanu dezintegraciju rodovskog društva. Metal je revolucionirao proizvodnju i razvio alate koji će intenzivirati poljoprivredu i ostale gospodarske grane. Posebno se snažno razvija kovački posao. Kovači su se međusobno prostorno udaljili da bi stvorili što veće tržište. Metal kao oružje, zatim kao sredstvo razmjene (zlatu, srebru) utjecao je na raslojavanje društva i socioekonomsku fragmentaciju koja će jačati pojedine skupine unutar rodova i plemena. Moć se koncentrira u užim skupinama postupno se pretvarajući u institucionalnu moć. Nastaju prve države. Indo-europske migracije vuku korijene iz prostora u kojemu je dominirao indoeuropski prajezik. Vremenske (ne)prilike, kao primjerice suša, utjecale su na seobe naroda u tim davnim vremenima. I dok je Grčka ulazila u mračno razdoblje a Filistejci i Židovi osvajali Palestinu, na prostoru Srednje Europe izmijenio se pogrebni obred. Umrlu se kremiraju, a urne (žare) polažu se u zajednička groblja, pa je to razdoblje dobilo ime »kultura polja sa žarama«. To je razdoblje organiziranih zajednica s razvijenom i već kompleksnom stratifikacijom, a posebnu pažnju ta društva poklanjaju obrani prostora o čemu zorno svjedoče mačevi, koplja i oklopi, kao i gradnja utvrda, a sve to trebalo je osigurati opstojnost zajednice i suverenitet neke skupine na određenom prostoru. Prva groblja sa žarama pojavljuju se u Europi prije 1200. p. n. e. Njihovo je središte u Panoniji, a kasnije su se ti utjecaji širili u Italiju i Grčku. Nije utvrđeno koja je etnička skupina bila nositeljem kulture žarnih polja, a spominju se Kelti, Iliri, Panoni i Veneti. Europsko željezno doba, vezano uz kulturu poniklu u austrijskom nalazištu Hallstatu (otprilike 8. ili 7. st.

p. n. e.) unosi nove promjene u egzistencijalnu zbilju, kako strukturalnu tako i simboličku. Autor razmatra migracije u kasnoželjeznom dobu, tehnički raznovrsnijem i bogatijem od hallstatskoga, koje je dobilo ime prema naselju La Tène, nalazištu uz jezero Neuchâtel u Švicarskoj. Kelti kao narod postaju dominantni u Europi, i o njima pišu grčki i rimski povjesničari. Nakon prapovijesti, autor analitički zahvaća stari i antički vijek. Iako su u prethodnom tekstu već dotaknuti neki segmenti civilizacije, ona se detaljnije interpretira u ovom dijelu rada. Za pojam civilizacije nuđena su različita objašnjenja, a prevagnulo je shvaćanje da je to razvojna kategorija, koja se razvijenošću razlikuje od iskonskih zajednica. Prema Morganu, granica je pojava pisma, a prema Engelsu to je složena podjela rada, razvitak razmjene, robne proizvodnje i nastanak klasnih odnosa.

Zanimljiva su autorova zapažanja i sinteze o utjecaju migracija na nastanak i razvitak civilizacije. Migranti su utjecali na prostor u koji su došli, najčešće ubrzavajući socijalne procese. Nadalje, seobe su pomogle u prijenosu tehničkih sredstava. Osim toga, učinak fizičkog susreta (koji je često uključivao i sukobe) između različitih kulturnih, jezičnih i najopćenitije etničkih skupina, pridonio je rastakanju rodovskog poretka i nastanku prvih država. Prisilno raseljavanje stanovništva osvojenih i pokorenih naroda bila je česta povijesna praksa, sve do naših dana. Kao povijesne primjere autor navodi Hetite, Asirce, Egipćane, Babilonce i druge. Upravo je babilonsko sužanjstvo Židova u starom vijeku najpoznatiji primjer deportacije nekog naroda. Robovi su, u Grčkoj i u Rimu, također bili dio migracijskih ciklusa i preseleženog stanovništva. Grci su osvajali i kolonizirali Malu Aziju, a starogrčka kolonizacija sastojala se od seljenja iz svih grčkih gradova u kolonije. Analizirajući rimsku kolonizaciju autor ističe da pojam »kolonizacija« potječe upravo od starih Rimljana. Kolonizacijom su doseljenici iz Italije osnivali nove kolonije. Pritom su simbolički željeli

pokazati gdje je ishodište pa su, kao nekoć Romul, upregnuli bijelu kravu i bijelog bika, koji su zaorali brazdu kojom je označen tlocrt grada. Postavlja se pitanje koliko su migracije u starom vijeku imale individualnu dimenziju. Prema Heršakovu mišljenju, dominantne su u to vrijeme kolektivne migracije ili, kako ih on naziva, »integralne migracije plemena i naroda, velike skupne deportacije, kolonizacije« (str. 384). Pa ipak, i tada je bilo pojedinaca koji su odlazili u strane sredine i tu počinjali neke nove aktivnosti i gradili egzistenciju. Osim želje i motiva samih aktera, i država je institucijom progona pridonijela, u ovom slučaju nedobrovoljnim, migracijama. Njihov je najpoznatiji oblik u starom vijeku ostracizam, putem kojega su Atenjani protjerali potencijalne diktatore i sumnjive im građane. Ekološke mijene, ledena i međuledena doba, erupcije vulkana, tektonska gibanja kontinenta utjecala su značajno na migracijska kretanja. U narednim razdobljima proizvodnja hrane postaje velika prekretnica i segment ekološkog utjecaja na socijalnu sferu tadašnjih društava. Migracije su djelovale i na jačanje individualnosti, utoliko što su se pojedinci izdvajali iz matičnih skupina pa je to jačalo samosvijest tih ljudi.

Knjiga Emila Heršaka predstavlja sintezu iscrpna i temeljita istraživanja migracijskih procesa u pretpovijesti i ranoj povijesti. Pisana je stilski zanimljivo, sadržajno detaljizirano do minucioznih segmenata uz uvijek prisutnu cjelovitost interpretacije, kako u odnosu na zbivanja u drevnosti tako i s obzirom na referenciju teksta u (post)modernim teorijskim/istraživačkim paradigmatama. Njezinu vrijednost, pored autorovih znanstvenih kvaliteta, određuje i malo istraživana problematika (barem u Hrvatskoj) kakvu čine kretanja ljudi u prostoru u nekim davnim vremenima. Stoga ova knjiga ima pored teorijske i udžbeničku kvalitetu za navedeni segment migracijske problematike, a autora predstavlja kao vrsna poznavatelja socioprostornog razmještanja i kretanja ljudske popu-

lacije u prapovijesti i ranijoj povijesti.

Dragutin Babić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Boris Škvorc

**Australski Hrvati: mitovi i stvarnost.
Rasprave i eseji o hrvatskoj
emigrantskoj književnosti, egzilantima
i imaginarnoj Hrvatskoj**

Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 2005,
214 str.

Nizom od osam eseja autor objedinjuje svoje dugogodišnje propitivanje hrvatske/ih iseljeničke/ih zajednice/a u Australiji, te njezine/ih pripadnosti kulturnoj, političkoj i jezičnoj matici zemlje podrijetla (Hrvatskoj) ili zemlje useljavanja (Australiji), kao i mjesto suvremene književnosti na hrvatskom jeziku unutar korpusa obiju književnosti, hrvatske i australske. I sam je iz perspektive iseljenika prvog naraštaja ovlašten progovoriti o pitanjima identiteta i etničnosti u iseljeništvu te procijeniti važnost očuvanja jezika u usustavljanju zajednice i njenih kanona. Takav pristup, kao što je rečeno u *Pogovoru*, istodobno predstavlja pomalo disonantan i vrlo kritičan glas u tom egzilu, s novim, strukovno poželjnijim, pogledima na australsku stvarnost. Knjiga je u tematskome i metodološkom smislu cjelina sastavljena od osam kulturoloških rasprava o australskim Hrvatima. Analizirajući ideološka polazišta više politički determiniranih interesnih skupina autor razmatra pitanje raslojenosti odnosno nehomogenosti hrvatske zajednice u Australiji. Pitanje fikcije i stereotipâ posebno je elaborirao kroz preispitivanje književne proizvodnje tamošnjih Hrvata. Zatečeno stanje pripisuje dislociranosti i (ne)mogućnosti smještanja iseljeničke književnosti u dva korpusa kojima bi ona trebala pripadati, hrvatskome